

Nr 40.

Ankom till riksdagens kansli den 23 maj 1934 kl. 12 m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner rörande lagstiftning om rikets kolonisation och komplettering av ofullständiga jordbruk samt tillägg till allmänna expropriationslagen för jordbruksändamål.

Andra lagutskottet har till behandling i ett sammanhang förehaft tre inom första kammaren väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nämligen nr 276, 277 och 279, alla av herr *Lindhagen*.

I motionen I:276 har hemställts, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära skyndsamt förslag till lag om rikets kolonisation med stöd av tillika en expropriationsrätt.

I motionen I:277 har yrkats, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära skyndsamt förslag till lag om komplettering av ofullständiga jordbruk i riket med stöd av en expropriationslag.

I motionen I:279 har hemställts, att riksdagen ville i avvaktan på effektiva jordreformer provisoriskt antaga:

1) följande ändrade lydelse av 1 § av allmänna expropriationslagen:

»14. för att främja bildandet av egna hem eller mindre jordbruk eller för stärkande av ofullständigt jordbruk eller för frilösning av smärre arrendejordbruk»;

2) de ändrade lydelse av 67, 108 och 110 §§, som innefattades i motionen nr 323 i första kammaren år 1933 (se nedan sid. 5).

Beträffande de skäl, som åberopats till stöd för de i motionerna framställda yrkandena, får utskottet hänvisa till motionerna.

Frågorna om bildandet av nya jordbruk (rikets kolonisation) samt om förbättring av ofullständiga jordbruk hava tidigare vid många tillfällen varit föremål för utredning av sakkunniga samt prövning av riksdagen. Beträffande tiden till och med år 1929 lämnas en redogörelse för vad i dessa frågor förekommit uti sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets utlåtande nr 1 vid 1930 års riksdag, och får utskottet härutinnan hänvisa till nämnda utlåtande sid. 51—72 samt 96—112.

Vid 1930 års riksdag väcktes i dessa ämnen åtskilliga motioner. I motion I:205 hemställde herr *Lindhagen*, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla, bland annat, att övervägandet av den sociala jordfrågan,

som av regeringsmakten väsentligen nedlagts från år 1923, måtte återupptagas i hela dess vidd ävensom att särskilt vissa gamla frågor, däribland frågorna om rikets kolonisation och om förbättring av ofullständiga jordbruk, måtte genom lagstiftning, upplysning, kredit och organisation omsider någorlunda lösas från grunden. I motion I:207 yrkade herr Lindhagen, att riksdagen omedelbart måtte antaga ett lagförslag, som berättigade statsmakten att efter avtal eller med stöd ytterst av expropriationsrätt komplettera med erforderlig odlings- och skogsmark sådana gamla bondejordbruk eller huvudgårdar till hemmansdelar, som försålt eller framdeles försålles av skogsbolag eller enskilda spekulanter eller ock av vissa sådana jordägare särskilt i Värmland; eller, om detta ej bifölles, hemställa om förslag i ämnet. Samme motionär yrkade vidare i motion I:208, bland annat, en effektiv rättsordning för bildandet av nya jordbruk samt förbättring av ofullständiga jordbruk och förekommande av sådana jordbruk. I likalydande motioner I:177 av herr Möller m. fl. och II:272 av herr Hansson i Stockholm m. fl. hemställdes om utredning och förslag rörande beredande av ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare, hemmansägare-, arrendators- och småbrukaresöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga personer att erhålla egna jordbruk. Slutligen hemställdes i motion II:34 av herr Herou m. fl., att riksdagen måtte i skrivelse till regeringen begära förslag till sådan expropriationslagstiftning, som medförde, att storgodsens och bolagens jordbruksfastigheter kunde överlätas för en jordreglering, som åstadkomme tilldelning av jord och i vissa fall skog åt sådana jordbruk, som behöfve kompletteringsareal för att deras ägare och brukare skulle bliva besuttna, samt att större möjligheter bereddes för jordbruksnybildning samt upplåtelse av jordbruk åt obemedlade eller mindre bemedlade lantarbetare och skogsarbetare.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet, som ställde sig avvisande mot en expropriationslagstiftning på förevarande område, hemställde i utlåtande nr 1, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville verkställa fortsatt utredning rörande de ekonomiska förutsättningarna för bärighet av mindre jordbruk och rörande ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare, hemmansägare-, arrendators- och småbrukaresöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga personer att erhålla egna jordbruk samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda. Vidare hemställdes, att i anslutning härtill utredning måtte verkställas rörande de ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att främja utökandet av ofullständiga jordbruk samt de förslag framläggas, vartill utredningen kunde föranleda. Slutligen hemställdes, att motionerna, i den mån de icke blivit besvarade genom vad utskottet sålunda hemställt, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. — Reservationer i olika riktningar framfördes av sju ledamöter. — Riksdagen biföll utskottets hemställan.

De utredningar, som riksdagen sålunda begärt (skrivelse nr 276 år 1930), anförtroddes jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 4 december 1930 av chefen för jordbruksdepartementet åt fem utredningsmän, som antogo benämningen »sociala jordutredningen», nämligen professorn K. G. Westman (ordförande), lantbrukaren Elof B. Andersson i Fältenborg, jägmästaren C. G. L. H:son Tamm, bankofullmäktigen P. E. Sköld och ombudsmannen H. Molander. Sedan bankofullmäktigen Sköld utnämnts och förordnats till statsråd och chef för jordbruksdepartementet, tillkallades den 26 september 1932 i hans ställe såsom ledamot av kommittén sekreteraren hos svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet redaktören H. Sten.

Vid 1931 års riksdag yrkade herr Lindhagen i motion I:174, att sociala jordutredningen måtte, utöver tidigare meddelat uppdrag, jämväl bemyndigas att överväga organiserandet av en rättsordning, innefattande en rätt till jorden för den nödlidande lantbefolkningen, oberoende av bolags och stora jordägares medgivande.

Andra lagutskottet hemställde i utlåtande nr 12, att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. — Reservation anmäldes av sex ledamöter. — Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid 1932 års riksdag hemställde herr Lindhagen i en motion, I: 210, att riksdagen ville 1) för sin del, efter samarbete med justitiedepartementet och med stöd av de sociala jordkommissionernas i gångna tider framlagda grundsatser och lagförslag, antaga en lag om ett skäligt utnyttjande ytterst genom tvångsavlösning av obegagnade odlingslägenheter å större enskilda domäner såsom bidrag till folkförsörjningen, 2) eller ock, om detta ej bifölles, hos Kungl. Maj:t begära att för 1933 års riksdag framlades förslag till en sådan lagstiftning, som förut nämnts.

Andra lagutskottet hemställde i utlåtande nr 23 om avslag å motionen. — Reservation anmäldes av herr Lindhagen jämte fem andra ledamöter av utskottet. — Riksdagen beslöt att avslå motionen.

I en motion I: 213 vid samma riksdag föreslog herr Lindhagen, att riksdagen måtte med stöd av de sociala jordkommissionernas i gångna tider framlagda grundsatser och lagförslag antaga skäliga lagar med stöd ytterst av tvångsföreskrifter om, bland annat, komplettering av ofullständiga jordbruk.

Andra lagutskottet hemställde (utlåtande nr 24), att motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd. — Reservation anfördes av herrar Linder och Lindhagen. — Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I fråga om den del av sitt uppdrag, som avsåg utredning rörande ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare, hemmansägare-, arrendators- och småbrukaresöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga per-

soner att erhålla egna jordbruk, avgav sociala jordutredningen den 5 december 1932 ett betänkande (Statens offentliga utredningar 1932: 33).

På grundval av nämnda betänkande avlät Kungl. Maj:t vid 1933 års riksdag en proposition, nr 181, angående inrättande av en arbetarsmåbrukslånefond m. m.

I enlighet med hemställan av särskilda utskottet (utlåtande nr 2), som behandlade denna proposition och ett antal därmed sammanhörande motioner, beslöt riksdagen, att en fond, benämnd arbetarsmåbrukslånefonden, skulle inrättas, från vilken lån finge utlämnas i ändamål att giva skogsarbetare eller därmed likställda arbetare tillfälle att förvärva mindre lägenhet, ägnad att bereda innehavaren utkomst genom jordbruk, drivet vid sidan av annan verksamhet. Såsom kapital för arbetarsmåbrukslånefonden anvisades ett reservationsanslag av 2,500,000 kronor.

Vid 1933 års riksdag framlades jämväl i proposition nr 236 förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 12 maj 1917 om expropriation. En expropriationslagstiftning för tillgodoseende av bostads- och jordbruksändamål inginge, framhöll föredragande departementschefen, statsrådet Schlyter, som ett led i det med understöd av statsmedel bedrivna arbetet att befordra uppkomsten av egna hem och mindre jordbruk. Bestämmelser härom föreslogos, som skulle inordnas under den allmänna expropriationslagen. De nya ändamål, för vilka expropriation avsågs skola kunna äga rum — bildandet av egna hem eller mindre jordbruk eller stärkandet av ofullständigt jordbruk — upptogos under en ny punkt, nummer 14, i 1 § av gällande lag. De närmare föreskrifter, vilka, utöver lagens allmänna föreskrifter, ansågos erforderliga beträffande sådan expropriation, upptogos såsom 108—110 §§ under särskild rubrik — »Särskilda bestämmelser om expropriation av mark för egna hem eller jordbruksändamål» — i slutet av lagen. Slutligen framställdes förslag till viss ändring av bestämmelserna i 67 § om expropriationskostnad. I fråga om lydelsen av det i propositionen framlagda lagförslaget får utskottet hänvisa till sitt utlåtande nr 32 år 1933.

I sitt förut omnämnda betänkande den 5 december 1932 (S. O. U. 1932: 33) hade sociala jordutredningen redogjort för undersökningar, som den verkställt för att utröna tillgången på jord, samt därefter anfört, bland annat, att jord lämplig för bildande av arbetarsmåbruk funnes till salu i stor utsträckning och till priser, som kunde anses skäligen. Vid sociala jordutredningens betänkande fanns fogat ett särskilt yttrande av herrar Molander och Sten, vilka anfört, att enligt deras mening statsmakterna vid ett genomförande av förslaget till statsunderstödda arbetarsmåbruk borde åvägabrunga en expropriationslagstiftning, som möjliggjorde verksamhetens genomförande i hela den utsträckning, som vore avsedd och nödvändig.

I sammanhang med propositionen nr 236 behandlade andra lagutskottet i sitt utlåtande nr 32, bland andra, motionerna I: 195 och I: 323, båda av herr Lindhagen, I: 313 av herr Tamm m. fl., II: 470 av herr Petersson i Lerbäcksbyn m. fl. samt II: 520 av herr Wiklund m. fl. I motionen I: 195 hemställdes, att riksdagen, efter tagen del särskilt av jordkommissionens lagförslag och motiveringar, ville efter samråd mellan vederbörande utskott och justitiedepartementets lagbyrå låta utarbета och i följd av nödtiden redan vid samma riksdag antaga en med expropriationsrätt utrustad och företrädesvis på oodlad jord inriktad lagstiftning om rätt till nya arbetarsmåbruk, nya småbruk till självförsörjning och förbättring av ofullständiga jordbruk, så att de kunna grunda självförsörjning. I motionerna I: 313 och II: 470 yrkades avslag å propositionen. I motionerna I: 323 och II: 520 slutligen hemställdes, att riksdagen ville

»A) provisoriskt godtaga propositionens huvudsakliga förslag, dock med följande ändringar:

1) 1 § 14 erhåller följande ändrade lydelse:

'14. för att främja bildandet av egna hem eller mindre jordbruk eller för stärkande av ofullständiga jordbruk eller för frilösning av smärre arrendejordbruk';

2) § 67 erhåller följande ändrade lydelse:

'Den exproprierande — — — åsamkats denne. Har jordägaren och den exproprierande å ömse sidor tappat eller befinnes saken hava varit tvivelaktig skall envar vidkännas sina egna utgifter. Kostnad — — — svarar';

3) § 108 erhåller följande ändrade lydelse:

'Rätt till expropriation, som i 1 § 14 sägs, må sökas genom hushållningssällskaps — — — bedriven verksamhet. Sådan ansökan må ock utan dylikt sammanhang göras av statens egnahemsstyrelse, landsting, jordbrukskommission, kommunalnämnd samt arbetarsmåbruksnämnd eller annan av kommun tillsatt delegation med uppdrag att verka för någon av de i 1 § 14 omnämnda uppgifter, ävensom av enskilda föreningar för anskaffande av jord åt arbetslösa';

4) § 110 erhåller följande ändrade lydelse:

'Expropriationsrätt må ej medgivas, om därigenom avsevärd olägenhet skulle tillskyndas markens ägare eller innehavare. Vid bedömande — — — uppgjord plan'; samt

B) hos Kungl. Maj:t hemställa om övervägande av:

1) en definitiv särskild lagstiftning för de i 1 § 14 omnämnda ändamål, byggd på väsentlig anslutning till den i ensittarelagen stadgade förhandlingsordning och ett mera preciserat utformande av rättigheter och skyldigheter; och

2) ett formellt förenklat expropriationsförfarande även för fall, då tvist ej uppstår, i syfte att, vid behov, avstått markområde varder omedelbart frigjort från de inteckningar, som besvara det.»

Andra lagutskottet yttrade i sitt utlåtande nr 32 följande:

Rätt till expropriation har enligt gällande lag hittills tillåtits allenast i sådana fall, då det ansetts nödigt att tvångsvis tillgodose vissa intressen, som kunna anses vara i större eller mindre grad allmänna. Ett visst tillgodoseende av enskilt intresse sker visserligen vid lösningsförfarande enligt den s. k. ensittarlagen, men det är att märka, att nämnda lag dock

avser vissa bestämda fall med helt specifika förutsättningar, och dessutom att den tillkom för att avhjälpa ett missförhållande, som tillskapats genom tidigare brister i skifteslagstiftningen. De tillägg till expropriationslagen, som föreslås i propositionen, innebära däremot, att för tillgodoseende av ett enskilt intresse att bilda eget hem eller mindre jordbruk eller att stärka ett redan befintligt ofullständigt jordbruk ett annat enskilt intresse, nämligen jordägarens att utan intrång få behålla sin jord, skall träda tillbaka. Propositionen förutsätter, att de ändamål, för vilka expropriationsrätt nu föreslås, kunna i så måtto anses innebära ett allmänt intresse, att de avse att förhjälpa vissa sämre lottade medborgare till förbättrade levnadsförhållanden, samt att för detta ändamål åtgärder av tvångskaraktär böra tillgripas, för den händelse andra utvägar att tillgodose nämnda intresse äro stängda. Enligt utskottets uppfattning föreligga dock icke nu tillräckliga skäl att för de ändamål, för vilka expropriationsrätt föreslås, tillgripa denna utväg. Den utredning, som i föreliggande fråga blivit förebragt, synes nämligen enligt utskottets mening giva klart vid handen, att för ändamålet lämplig och erforderlig jord finnes på frivillighetens väg att tillgå till skäliga och i många fall verkligt låga priser. Ett expropriationsförfarande skulle under sådana förhållanden icke blott innebära ett onödigt och skadligt ingripande i den enskilde jordägarens rätt utan även bliva till föga eller intet gagn för egna-hemsbildningen. Det bör nämligen beaktas, att expropriationsförfarandet alltid medför vissa, stundom rätt avsevärda kostnader, vilka skola gäldas av den, som förvärfvar jorden, och vilka kostnader helt undvikas vid frivilligt förvärv. Dessutom torde för de mestadels mindre bemedlade egna-hemsköparna oöverkomliga svårigheter förefinnas att kunna vid expropriation åstadkomma det för köpeskillingens nedsättande erforderliga penningbeloppet, emedan fastigheten vid tidpunkten för nedsättningen icke kan av köparen belånas. Med hänsyn till nu angivna omständigheter anser sig utskottet icke kunna tillstyrka utvidgning av expropriationsrätten enligt det i propositionen framlagda förslaget.

Vid sådant förhållande finner utskottet sig icke böra ingå i detaljgranskning av förslagets särskilda bestämmelser.

Av det anförda framgår, att utskottet icke heller kan tillstyrka de under A) och B) 1) i motionerna I: 323 och II: 520 framställda förslagen samt ej heller det förslag, som gjorts i motionen I: 195.

Det i motionerna I: 323 och II: 520 under B) 2) framställda förslaget om tillskapande i förevarande sammanhang av ett formellt, förenklat expropriationsförfarande för det fall, att tvist om markköpet ej föreligger, i syfte att vid behov avskilt område omedelbart varder frigjort från eventuellt intekningsansvar, anser sig utskottet icke heller kunna tillstyrka.

Utskottet hemställde, att propositionen nr 236 icke måtte av riksdagen bifallas samt att motionerna icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd. — Reservation anmäldes av herrar Linder och Lindhagen jämte fem andra av utskottets ledamöter, vilka hemställde om bifall till propositionen. Herr Lindhagen yrkade dessutom, att riksdagen ville, utöver vad Kungl. Maj:t föreslagit, antaga de förändringar i Kungl. Maj:ts förslag, som innehölles under punkten A) i motionerna I: 323 och II: 520, ävensom bifalla den hemställan till Kungl. Maj:t om nytt definitivt över-

vägande av det i de nämnda motionerna under punkten B) angivna innehållet. — Riksdagen godkände utskottets utlåtande.

Det må nämnas, att frågan om frilösning av arrendejordbruk med stöd av expropriationsrätt, varom yrkanden, på sätt av det ovanstående framgår, framställdes i motionerna I: 323 och II: 520 år 1933, vid innevarande års riksdag gjorts till föremål för en hemställan i motionen I: 278 (punkten 1) av herr Lindhagen. Nämnda motion behandlas av utskottet i utlåtandet nr 41, vartill utskottet anhåller att få hänvisa.

Såsom förut nämnts uppdrog Kungl. Maj:t den 4 december 1930 åt sociala jordutredningen att verkställa utredning — förutom i fråga om annat — jämväl angående de ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att främja utökandet av ofullständiga jordbruk. Till fullgörande av detta uppdrag avgav sociala jordutredningen den 27 oktober 1933 betänkande med förslag till åtgärder för att främja komplettering av ofullständiga jordbruk (S. O. U. 1933: 33). Däri föreslogos vissa ändringar i gällande författningar rörande den statsunderstödda egnahemsverksamheten, varjämte vissa allmänna uttalanden i avseende å rikligare anslag för hithörande ändamål gjordes. Bland annat föreslogs en bestämmelse av innebörd, att, därest vid den verksamhet, som utövades av särskilda organ för egnahemsrörelsen i orterna, i något fall funnes, att behov föreläge att komplettera ofullständigt jordbruk men att lämplig jord icke kunde erhållas på skäligen villkor, det organ, som gjort denna erfarenhet, borde insända meddelande därom till egnahemsnämnden, vilken borde hava skyldighet att överlämna detsamma jämte eget yttrande till statens egnahemsstyrelse. Med denna åtgärd avsågo sociala jordutredningen att för framtiden åstadkomma ett säkrare underlag för bedömandet av frågan, huruvida en sådan åtgärd som expropriationslagstiftning behövde tillgripas för att skapa förutsättningar för kompletteringsverksamheten. Ledamöterna av sociala jordutredningen Molander och Sten uttalade i ett vid betänkandet fogat särskilt yttrande, att ett expropriationsförfarande syntes böra anordnas för anskaffande av för kompletteringsverksamheten behöflig och lämplig jord.

I en till innevarande års riksdag avlåten proposition, nr 69, vilken innefattade det väsentliga i det av sociala jordutredningen avgivna, senast omnämnda förslaget, föreslog Kungl. Maj:t riksdagen att godkänna vissa ändringar i de av riksdagen antagna grunderna för den statsunderstödda egnahemsverksamheten, vilka ändringar framgingo av vid propositionen fogat förslag om ändrad lydelse av 9 och 10 §§ i kungörelsen den 8 juni 1928 (nr 217) angående detta ämne.

Beträffande frågan om expropriation av jord för utökning av små brukningsdelar yttrade föredragande departementschefen, statsrådet Sköld, i propositionen följande:

Från åtskilliga delar av landet har ofta uttalats den meningen, att tilläggskolonisationens ringa omfattning till väsentlig del berodde på svårigheterna att på frivillighetens väg erhålla lämplig jord för de små brukningsdelarnas utökning. För riktigheten av denna uppfattning gävos åtskilliga belägg i den proposition nr 236/1933, vari Kungl. Maj:t föreslog utvidgning av rätten att påkalla expropriation av mark att jämväl avse markanskaffning för tilläggskolonisation. Propositionen i fråga vann emellertid ej riksdagens bifall. Ehuru enligt min mening starka skäl alltjämt tala för behovet av rätt till dylik expropriation, synes hemställen hos Kungl. Maj:t om framläggande av berörda förslag jämväl för årets riksdag, med hänsyn till riksdagens sålunda intagna ståndpunkt, ej böra göras. Såsom sociala jordutredningen antyder, lärer införskaffandet av upplysningar rörande svårigheter för anskaffande av jord för tilläggskolonisation möjligen kunna säkrare än hittills klarlägga behovet av en expropriationslagstiftning för ändamålet.

Jag ansluter mig därför till förslaget om införande av förut berörda rapportskyldighet för de lokala egnahemsorganen gentemot egnahemsnämnderna och för dessa senare gentemot egnahemsstyrelsen ifråga om yppad bristande tillgång i den fria marknaden på jord för kompletteringsändamål.

Propositionen nr 69 hänvisades till jordbruksutskottet, som i sammanhang därmed behandlade, bland annat, en av herr Herou m. fl. väckt motion, II: 68, däri i huvudsak samma hemställan gjorts som i den ovan omnämnda motionen II: 34 vid 1930 års riksdag.

På hemställen av jordbruksutskottet (utlåtande nr 49) beslöt riksdagen den 7 sistlidne april, bland annat, att med bifall till propositionen godkänna föreslagna ändringar i de allmänna grunderna för den statsunderstödda egnahemsverksamheten, samt att motionen II: 68 icke skulle föranleda till någon åtgärd.

I förevarande sammanhang må jämväl omnämnas, att innevarande års riksdag på hemställen av jordbruksutskottet (utlåtanden nr 65 och 67) den 28 sistlidne april bifallit framställningar av Kungl. Maj:t (statsverkspropositionen, utgifter för kapitalökning, bilaga 7, punkt 24) dels angående utvidgning av arbetarsmåbrukslåneverksamheten, som för närvarande är begränsad till Norrland samt norra delarna av Dalarna och Värmland, att omfatta även södra och mellersta Sverige samt anvisade såsom kapitalökning för arbetarsmåbrukslånefonden för nästa budgetår av ett reservationsanslag om 5,000,000 kronor, dels ock angående anvisande å tilläggsstat till riksstaten för innevarande budgetår såsom kapitalökning för fonden av enahanda belopp.

Till förbättring och ändamålsenlig utveckling av ofullständiga jordbruk m. m. kunna lån och bidrag av allmänna medel i avsevärd utsträckning erhållas. Utskottet vill härutinnan erinra om tilläggsloan, premielån, lån från allmänna nyodlingsfonden och norrländska nyodlingsfonden, täckdikningsloan, gödselvårdslån, förbättringsbidrag och nybyggnadsloan till främ-

jande av byggnadsverksamhet på landet samt statsbidrag till nyodling och betesförbättring å ofullständiga jordbruk, till täckdikning och till gödsel-
vårdsanläggningar. En redogörelse för gällande bestämmelser rörande
dessa lån och bidrag återfinnes i sociala jordutredningens ovan omför-
mälda betänkande den 27 oktober 1933 med förslag till åtgärder för att
främja komplettering av ofullständiga jordbruk sid. 29—39, vartill utskot-
tet får hänvisa.

Slutligen må omnämnas, att sociala jordutredningen i skrivelse den 7
mars 1933 framlagt resultatet av en av utredningen verkställd undersök-
ning, huruvida det vore möjligt och lämpligt dels ur ekonomiska synpunk-
ter och dels ur synpunkten av arbetslöshetens bekämpande att stycka ett
antal större kronoegendomar ävensom härför lämpade enskilda egendomar,
vilka i så fall skulle inköpas, till mindre jordbruk för utarrendering i av-
vaktan på lämplig tidpunkt för försäljning.

På förslag av särskilda utskottet vid 1933 års riksdag, vilket ansåg lämp-
ligt, att en försöksverksamhet, avseende styckning av vissa kronoegendo-
mar, igångsattes, medgav riksdagen, att för sådan försöksverksamhet finge
av den i statens domäners fond ingående fonden för inköp av skogbärande
eller till skogsbörd tjänlig mark (markinköpsfonden) tagas i anspråk ett
belopp av högst 700,000 kronor till hus- och vägbyggnads- samt täckdik-
nings- m. fl. arbeten å de under försökstiden styckade lotterna. Domän-
styrelsen erhöll uppdrag att skyndsamt genomföra ifrågavarande verk-
samhet.

I proposition nr 268 till innevarande års riksdag, vilken proposition hän-
visats till jordbruksutskottets behandling, har Kungl. Maj:ts föreslagit riks-
dagen, bland annat, att dels besluta, att en fond, benämnd arrendeegna-
hemsfonden, skall inrättas, i vilken fond skola ingå fastigheter, avsedda
att upplåtas till obemedlade eller mindre bemedlade i syfte att skapa sta-
digvarande arbetstillfällen för självförsörjning, dels medgiva, att från sta-
tens domäners fond må enligt Kungl. Maj:ts bestämmande till arrendeegna-
hemsfonden överföras jordbruksegendomar, lämpliga att användas för det
med sistnämnda fond avsedda ändamålet, dels ock såsom kapitalökning
för arrendeegnehemsfonden för nästa budgetår anvisa ett reservationsan-
slag av 1,200,000 kronor. I detta sammanhang har jämväl föreslagits, att en
fond, benämnd arrendelånefonden, skall inrättas, från vilken lån må ut-
lämnas till innehavare av arrendeegnahem för anskaffande av nödiga jord-
bruksinventarier m. m.

Av vad här ovan anförts framgår, att statsmakterna vidtagit åtgärder
av skilda slag, innebärande stora uppoffringar från det allmännas sida, för
bildandet av nya jordbruk och förbättring av ofullständiga sådana. För-
slag till ytterligare åtgärder i denna riktning ligga under riksdagens
prövning. Riksdagen har, senast föregående år, vid tillgodoseendet av de

syften, som förevarande motioner avse att främja, intagit den ståndpunkten, att tillfredsställande resultat kunna ernås, utan att expropriationsrätt för ifrågavarande ändamål behöver anlitas. I år har ej heller från Kungl. Maj:ts sida förslag om antagande av lag om expropriationsrätt på detta område framlagts. I detta avseende har statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet anfört, att enligt hans mening starka skäl talade för behovet av rätt till dylik expropriation men att förslag härom med hänsyn till riksdagens förra året intagna ståndpunkt dock icke borde framläggas.

Enligt utskottets mening äga de skäl, som riksdagen tidigare anfört mot de framlagda förslagen att införa expropriationsrätt på förevarande område, fortfarande giltighet. Utskottet finner därför ej anledning att tillstyrka vare sig de i motionerna I: 276 och I: 277 gjorda yrkandena angående hemställan till Kungl. Maj:t om förslag till lagar om rikets kolonisation och komplettering av ofullständiga jordbruk med stöd av expropriationsrätt eller det i motionen I: 279 framlagda förslaget till provisorisk expropriationslagstiftning.

Utskottet får fördenskull hemställa,

I. att motionen I: 276 icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

II. att motionen I: 277 icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd; samt

III. att motionen I: 279 icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 17 maj 1934.

På andra lagutskottets vägnar:

K. G. WESTMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *K. G. Westman, Linder, Frändén, Gustaf Tamm**, *Lindhagen* och *P. Sandström*, fröken *Hesselgren* samt herr *Olof Carlsson**; samt

från andra kammaren: herrar *Magnusson* i Kalmar, *Pettersson* i Hällbacken, *Holmström**, *Hansson* i Trollhättan*, *Gardell* i Gahns och *Sandström* i Nyland, fru *Nordgren** samt herr *Österström*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

1) av herr *Linder*, som anförde:

Vid flera föregående tillfällen under tidigare riksdagar har jag ansett starka skäl tala för behovet av rätt till expropriation såsom ett yttersta medel vid bildandet av nya jordbruk eller utvidgning av äldre dylika. Senast vid förra årets riksdag har jag uttalat denna mening. Alltjämt är jag övertygad om expropriationens betydelse på sätt jag förut angivit. Enär emellertid statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet i en till innevarande års riksdag avlåten proposition med hänsyn till riksdagens förra året i ämnet fattade beslut ansett hemställa hos Kungl. Maj:t ej böra göras om framläggande av förslag angående utvidgning av rätten att påkalla expropriation av mark för tilläggskolonisation, finner jag mig för närvarande böra ansluta mig till utskottets allmänna hemställan, att i ämnet väckta motioner ej måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

2) av herr *Pettersson* i Hällbacken; samt

3) av herr *Lindhagen*, som avgivit ett så lydande

Särskilt yttrande.

Vid innevarande års riksdag synes enighet väsentligen rått därom, att fortfarande arbetslösa böra kraftigt stödjas med arbete och understöd samt effektivt och planmässigt stöd bör givas jordbruket.

För ändamålet har på beskattningsvägen *konfiskerats utan vederlag löst kapital och inkomster från de enskilde. Beträffande åter det viktigaste kapitalet nämligen jorden anses endast statens jord vara skyldig att stå till buds. Något tvångsavstående av jord från de stora enskilda jordegendomarna, även kallade bolags och spekulanter domäner samt gods, får icke ifrågakomma. Och dock ifrågasättes här endast expropriation mot gottgörelse och vidsträckt hänsyn i övrigt till jordägaren.*

Tidsströmningar.

Med norrlandskommittén inledde statsmakten en samlad aktion för vad man kallade *den sociala jordfrågan*. Den fullföljdes sedan vid sidan av speciellare bemödanden genom värmlandsutredningen och jordkommissionen. Det gällde att genom lag giva folket en rätt till jord i erforderlig mån. Samtidigt verkade den med statslån understödda egna-hemsrörelsen med bemödanden på frivillighetens väg. Jordkommissionens förslag framlades motionsvis vid 1924 års riksdag. I stort sett godkändes dessa i den mån de ej förutsatte expropriationsrätt till jorden.

I dessa senare delar avslogos framställningarna, därvid dock kamrarna delvis stannade i olika beslut.

Nu ändrade regeringen signaler. De gamla instruktionerna togos tillbaka. De redan antagna förbuds-, arrende- och vanhävdslagarna skulle, såsom riksdagens majoritet ansågs ha påbjudit, nu i viss mån »uppmjukas» samt deras ytterligare utvidgning ske med stor varsamhet. De ändamål, bakom vilka ruvat expropriationsrätt, skulle frestas på »frivillighetens väg».

För ändamålet krävdes givetvis nya män, såsom uttrycket ibland lydde. Regeringen tillsatte jordsakkunniga för revision av de förenämnda redan antagna lagarna samt kolonisationssakkunniga för ytterligare främjande av kolonisationen å enskild mark samt friköpning av arrendjord. I kolonisationssakkunnigas instruktion undantogs befogenhet för dem att sysselsätta sig med expropriationslagstiftning. Till jordsakkunniga utsågos den 20 juli 1924 O. Nilsson i Tånga, David Pettersson i Bjälbo, Gustaf Andersson i Rasjön och Nils Gabrielsson i Teg, samtliga riksdagsmän. Till kolonisationssakkunniga tillkallades den 6 juni 1925 landshövding G. Malm, Nils Gabrielsson, Nils Adler, Carl Mannerfelt och Bo von Stockenström. På förslag eller tillstyrkan av jordsakkunniga ha sedan tillkommit vissa uppmjukningar av förbuds-, arrende- och vanhävdslagarna i förening med försiktiga kompletteringar. Kolonisationssakkunniga saknade som sagt befogenhet att föreslå någon rätt för folket till jorden. Dess förslag sammanföll därför väsentligen med egnahemsrörelsens bemödanden, byggda på frivillighet och statsunderstödd låneverksamhet. De tidigare tre jordberedningarnas bemödanden för vidare framfärd för en rättsordning i den sociala jordfrågan blev sålunda lämnad oprövad. Arbetet blev förgäves och statens omkostnader tillspillogivna. Något samråd mellan jordkommissionens ledamöter samt regeringen och dess nya sakkunniga förekom icke.

Emellertid befanns snart, att de med uppmjukningarna och frivilligheten vunna resultaten ej voro tillfyllest. Redan 1925 hade riksdagen begärt förslag till kolonisation på oodlad enskild jord. 1930 års riksdag äskade nya utredningar på de områden, som ansetts omfatta vissa rättsbetonade sociala jordfrågor, varmed jord- och kolonisationssakkunniga sysselsatt sig. Den 4 december 1930 tillkallades därför riksdagsmännen K. G. Westman, Elof Andersson i Fältenborg, Gustaf Tamm, Per Edvin Sköld och Helmer Molander såsom utredningsmän. Uppdraget uteslöt ej befogenhet för utredningsmännen att befatta sig även med lagstiftningsåtgärder. Majoriteten har dock ansett förbudet för kolonisationssakkunniga att befatta sig med expropriation såsom ej upphävt fortfarande vara gällande. I stort sett har den sociala jordutredningens förslag hitintills sammanfallit med egnahemsrörelsens låneverksamhet fränsett allenast ett förslag till vissa ändringar i arrendelagstiftningen.

Skälen mot expropriationsrätt.

Omsvängningen bottnar i tidsandan och intressena. Den ekonomiska kampen överflyglar rättsmedvetandet. Krig av olika slag och arbetslöshet behärska sinnena. De olika intressena gå proportionellt till val. Riksdagen har nu starka representationer för industriens företagare, för dess arbetare, för det självägande större och medelstora jordbruket och för den högre ämbetsmannamakten. Jordfolket är nu vida svagare företrätt än vid sekelskiftet, då jordfrågan dominerade sinnena. Den nya generationen står främmande för kampen. Den bekänner ofta, att den ej förstår jordfrågan, så lättbegriplig som den dock är.

Under sådana förhållanden äro inpassen mot den sociala jordfrågans lyftning upp till en rättsordning företrädesvis *förevändningar*. Det förstå vi nog allesamman. Huvudskälet har varit att *så mycken jord finnes till salu*, tillräcklig för behovet. Må vi dock påminna oss, att detta gäller större jordbruksegendomar, som stå till salu för styckning, en uppgift, som egnahemsrörelsen främst sysslar med. Riksdagens skrivelse 1925 om kolonisation av oodlad jord står därför som ett fromt önskemål. Odlingsmark utan samband med odlad jord står sällan eller aldrig till buds och i varje fall icke överallt där den behövs. Intressena att behålla sin skogsmark och dess odlingsmöjligheter, där skogsmark också kan frambringas, äro överväldigande. Det finnes något som kallas sakens natur. Denna vederlägges ej med påståendet att tillfredsställande resultat lär kunna ernås frivilligt.

Bolagsdomäner och gods äro spridda nästan överallt i landet och dominera stora delar därav. Det enskilda jordkapitalet vägrar, trots ersättningen, att avstå odlingsmark och husbehovsskog. I brist på enskildes frivillighet får *statens jord stå till buds*. Det var precis så de tre så kallade bolagsreservanterna inom norrlandskommittén år 1904 ville hava det, i motsats till den konservativa och liberala åttamannamajoriteten. Längre hava vi sålunda ännu icke kommit.

När intresset och frivilligheten någon gång sammanfalla, då ställer sig saken annorlunda. När det gäller att fortfarande tillskapa ofullständiga jordbruk genom så kallade *arbetarjordbruk*, då står den stora jordägaren självfallet med öppna armar. Det är en fördel för industrien att ha en fast arbetarestam, »glebae adscriptus», bunden vid torvan. En ytterligare fördel för industrien är att staten tillhandhåller penningar för detta arbetarejordbruks upprättande och vidkännes eventuella förluster. Genom äganderätt till denna torva blir arbetaren än mer bunden vid den industri, som han skall tjäna. Sådana arbetarejordbruk kunna påräkna industriens välvilja. Även för arbetaren är en sådan fast punkt i tillvaron, särskilt under denna konkurrensens och arbetslöshetens tidevarv, en ljusning. Så länge nämligen industriföretaget ej sammanstör-

tar, vilket i synnerhet under förevarande epok kan ske vilken dag som helst.

De tre bolagsreservanterna inom norrlandskommittén ville därför förvandla de forna, av industrien förvärvade bondejordbruken till arbetarejordbruk utan anspråk på besuttenhet och än mindre på utvidgning genom odlingsjord och husbehovsskog. Därom gällde striden inom kommittén först och sist. I övriga fall kan man ej begära, att de stora jorddomänerna skola vara framme med någon frivillighet. De föredraga klokt jorden framför en förgänglig expropriationsersättning.

Det förespeglas även, att expropriation blir besvärlig och ej kan av vederbörande jordsökande manövreras. Hur ofta skall det behöva erinras, att en rätt till expropriation leder i regel till frivilliga avtal. Om rätten finnes, lönar det sig ej att vägra.

En röst från Gotland förkunnade för någon tid sedan, att detta landskap var ett paradiset, därför att alla jordbruk voro ungefär lika stora och att inga bolagsdomäner funnos. Det enda störande elementet på ön, sades det, var staten, vilken sökte tillägna sig skogar, som jordbrukarna borde få behålla.

I Grekland exempelvis är genom lag förbjudet att äga jord utöver en viss mindre areal. Ett folk på 5 miljoner innevånare, som mottagit 1.5 miljoner flyktingar från Mindre Asien, måste inrätta sig på det sättet.

Någon rätt till jorden, om den råkat komma i enskild besittning i form av storgods, ha de jordlösa således icke i vårt land till skillnad från lagstiftningen i många andra länder. En sådan rätt omhögades före 1924 års riksdag även inom svensk jordpolitik till och med utan partiskillnad. Men nu ha tidsströmningarna för tillfället brett gudaskymning över jorden, allas vår moder.

Jordhungern.

En sista utväg att förneka folket en rätt till jorden har varit, att någon jordhunger icke förefinnes. Motsatsen skall åtminstone bevisas, säges det, innan *en rätt* till jord lagstadgas. År 1930 föranleddes riksdagen av andra lagutskottet, ögonskenligt i enahanda syfte, att i första hand begära »fortsatt utredning» rörande de ekonomiska förutsättningarna för bärighet av mindre jordbruk. Det framhölls vid den tiden ivrigt, att jordbruk ej borde på något sätt uppmuntras, därför att de buro sig icke. En målsman för nationalekonomin betonade till och med, att en sådan improduktiv näring ej vidare borde tillåtas.

Nu har även denna förevändning tystnat. Den nyssnämnda begärda utredningen tyckes ock ha inställts. Nöden har dock en lag, och det är kravet på återgång till jorden. Den stora anslutningen till lån för upprättande av arbetarejordbruk, vilka som sagt även skogsindustrien ivrigt välkomnat, ådagalägger ju, att jordhunger finnes överallt blott möjlighe-

ter för dess tillfredsställande taga gestalt. Upprättas en gång en rättsordning i övriga fall, där industrialismen och funktionarismen nu resa sig motvilliga, stödd tillika av lån och det allmännas målsmanskap för verkets tillkomst, då få vi uppleva nya tillströmningar av jordhunger, men också först då.

Det bör således finnas gränser även för jordägarättens helgd under alla förhållanden. Ty det är det *klassintresset*, som ligger bakom förövändningarna.

I synnerhet bör detta gälla i trakter, där kronan såsom i Norrland och Dalarna genom avvittringar och storskiften skänkt jordbruket sina väldiga skogsområden med ineliggande odlingsmöjligheter samt därefter dessa områden för en ringa penning förvärvats av industrien, som längre fram gjort omätliga vinningar (se exempelvis berättelsen om hemmanet Grubban n:o 1 i Ytterhogdals socken av Jämtlands län i min reservation till norrlandskommitténs betänkande del 1 sid. 370). Likaså må erinras om industriens stockfångstprivilegier å kronans skogsmark, vilka sedan avlösts med en orimlig vinning (se nämnda reservation sid. 353). Därtill kommer rekognitionsskogarnes tragedi, deras skattelösen för så gott som ingenting och dessa industriens behållna rov, ehuru villkoren för upplåtelsen ej uppfyllts (se nämnda reservation sid. 350). I Värmland har kronan likaledes ägt väldiga skogsmarker. De blevo ock ställda under avvittring, men denna fullföljdes ej av ämbetsmännen av dunkla anledningar. De enskilda lade sig i stället fritt till med dessa marker, med vilka kronan ämnade stödja jordbruket. De ägas nu bland andra av industrien, ehuru de blivit kronan obehörigen frånhända (se värmlandsutredningen del 1, sid. 38—39).

Att jordhungern på sådana ställen tvångsvis bör stillas med tillräcklig odlingsmark och husbehovsskog mot ersättning borde ej ens få ifrågasättas. Det synes mer än rimligt och ett motstånd är väl föga respektingivande.

Rättsordningens återkomst.

Efter rättsordningens sammanstörtande 1924 ha påminnelser om dess ödesbestämda återuppståndelse oavlåtligt gjort sig påmindas särskilt i riksdagen. Reservanter i den sociala jordutredningen ha på sistone även bidragit därtill. Gamla anhängare ha tröttnat alltmera inför det sociala lagutskottets sega vakthållning med maktspråk om äganderättens helgd i både likt och olik. Nödläget har nu börjat avslöja förövändningarna. Även regeringen, som en gång av opportunitetsskäl tog avstånd från rättsordningens vägar, har vaknat upp. År 1933 föreslogs i en proposition med försiktig och lugnande motivering, att principen om rätt till expropriation skulle inskrivas i allmänna expropriationslagen. Den skulle få användas »för att främja bildandet av egna eller mindre jordbruk eller för stärkande av ofullständiga jordbruk». Till detta lades av mig mo-

tionsvis »eller för frilösning av smärre arrendejordbruk.» Andra lagutskottet avstyrkte (utlåtandet nr 32).

Ärligen inträffa händelser, som göra värnet om den stora äganderättens helgd på denna punkt allt mer antastligt. Utskottet kommer nu som tillförne knappast med något annat än ett avvisande maktspråk. Sic volo, sic jubeo. Regeringen åter säger i sin proposition nr 69 för 1934, att »starka skäl alltjämt tala för behovet av rätt till expropriation, men med hänsyn till riksdagens ståndpunkt förra året synes hemställan därom ej böra göras.»

Här stå således nu regering och riksdag emot varandra. Regeringen anser starka skäl föreligga men vågar ej föreslå något. Andra lagutskottet och följaktligen förmodligen även riksdagens majoritet mena, att svaga eller inga skäl föreligga. Folket befinner sig nu på den punkten inför både en svag regering och en svag riksdag. Det får således vänta på bättre tider, vilka väl kunna framskjutas men icke förskjutas.

Lagstiftning om bildande av nya jordbruk.

För den, som vill tillfällen till skapande av nya jordbruk samt finner det behjärtansvärt särskilt i denna tid, ligger det klart att denna uppgift fylles allsidigt, ändamålsenligt och vid olika förekommande behov allena genom en lagstiftning, som skapar en rätt till den erforderliga odlingsmarken jämte husbehovsskog med stöd ytterst av en expropriationsrätt. Denna rätt bör få utövas företrädesvis gentemot bolags och spekulanter domäner samt så kallade gods. Ändamålet skulle särskilt vara att skapa självförsörjande jordbruk. Men även för bildande av mindre jordbruk skulle lagstiftningen få användas. Den bör vidare stödjas av det allmännas målsmanship för verket och penningelån.

Denna angelägenhet hade också insetts av norrlandskommitténs konservativa och liberala majoritet, av majoriteten inom Värmlandsutredningen samt mer eller mindre av jordkommissionens alla ledamöter. All nödig hänsyn till jordägaren bör också tagas. De förevändningar, som resas häremot, äro som sagt grundade i klassynpunkter, som fortfarande finna äganderättens helgd böra i vått och torrt gå före social välfärd.

År 1933 erinrade andra lagutskottets ordförande inom utskottet emot min motion, att jag därmed hängav mig åt barndomsminnen, som icke hade några förankringar i vår tid. Häremot kunde jag erinra, att saken dock förordats samma år av regeringen i en framlagd proposition, av två ledamöter i ordförandens sociala jordutredning, samt av egnahemsstyrelsen med anslutning från en ledamot, som tillika utöver de två hade säte i nämnda utredning, varigenom ordförandens tänkesätt förra året stannat i minoritet inom hans egen beredning. Även lantmäteristyrelsen och andra hade ej haft något att erinra.

Föreställningen att anskaffandet åt de menige av boplatser för hem-

bildning och jordbruk icke är att anse såsom något allmänt ändamål, förtjänt att omhägnas även av en expropriationslagstiftning, är väl en särdeles ålderdomlig företeelse. Redan norrlandskommittén utvecklade år 1904 värtaligt, huru en sådan utveckling av expropriationslagstiftningen vore den naturliga och riktiga. Det är väl att hoppas, att ej konstitutionens omdaning till envælde blir den enda utvägen att någon gång omsider få en sådan samhällsåskådning i hamn.

Fulländandet av ofullständiga jordbruk.

Även denna fråga är framförd av de tre äldre jordkommissionerna. Om den gäller vad ovan sagts om skälen för och erinringarna emot en expropriationslagstiftning till stöd för bildande av nya jordbruk.

Ändamålet har ock förhärlogats av regeringsmakten, då den omsider i egnahemspropositionen år 1928 förklarade, att det är »av stor vikt för riket». Med ett sådant erkännande har ändamålet väl även obestriddigen inordnats under de allmänna ändamålen, som kunna främjas även genom en rättsordning. Detta är så mycket oundgängligare i denna punkt, där det främst gäller det ofullständiga jordbrukets komplettering med odlingsmark och husbehovsskog från angränsande marker. Den som vill saken i sitt hjärta, den förstår, att i de flesta, ja nästan alla fallen kan här ej påräknas någon frivillighet från bolag, skogsspekulanter eller godsägare trots ersättning och hänsyn i övrigt.

Man må exempelvis erinra sig, att 1896 års ägostyckningslag infört fri ägostyckning med anmärkning i motiven, att därigenom kunde särskilt beredas större skogsägare tillfälle att från sin skogsegendom avskilja hemmanets odlade jord, av vilken de ej hade behov. Så skedde också med tillämpning av nämnda ägostyckningslag och icke minst, såsom det uppgavs, före tillkomsten av 1905 års provisoriska ägostyckningslag, som utfärdades för nordliga delarna av riket för att förekomma en sådan ägostyckning. Likaså skedde på förslag en mängd sådana ägostyckningar i Värmland, innan den norrländska ägostyckningslagen år 1917 utsträcktes dit. Man bör väl förstå, att dessa skogsägare, som skyndat sig att skapa sådana ofullständiga jordbruk för att slippa tillägga dem odlingsmark och husbehovsskog, i regel icke skola vara villiga att frivilligt avstå sådant tillskott till det ofullständiga jordbruket. Ett ingripande med stöd av expropriationslagstiftning är i denna punkt alldeles oundgängligt, om det skall bli någonting utav. I all synnerhet är det tillbörligt i trakter, där den sålunda räddade skogen ursprungligen skänkts av kronan just för att stödja jordbruket.

Sociala jordutredningen medger emellertid i sitt betänkande i ämnet, att komplettering av ofullständiga jordbruk genom tilläggskolonisation hitintills ägt rum i mycket ringa omfattning. Orsaken kunde dock icke med bestämdhet angivas. Beredningen tror, att den nuvarande jordbruks-

krisen föranlett en viss återhållsamhet hos jordbrukarna. Men återhållsamheten var ju lika stor förut, och den ligger ju snarare hos de stora jordägarna. Bristen på kontanter, fortsätter utredningen, hade naturligtvis ock verkat hämmande och likaså okunnighet hos jordbrukarna om deras möjligheter att erhålla lån. Svaghet i den lokala organisationen syntes även inverkat. På detta sätt söker utredningen kringgå den närmsta anledningen, nämligen frånvaron av ett effektivt statsingripande med stöd av det verksamaste medlet. Först därmed vaknar småbrukarnas intresse för en framfärd, vilken förut icke funnits och på vilken de därför ej haft anledning inlåta sig.

För egen del kommer sålunda den sociala jordutredningen med tämligen tomma händer. Någon förhöjning och underlättande av lån samt någon jämkning i organisationen för lånens begagnande. Möjligheterna, säges det, som föreligga för att »stimulera kompletteringsverksamheten», syntes vara att stärka den organisation, som uti bygden handhade en sådan verksamhet. Men på samma gång tager utredningen sitt vanliga avstånd från det verktyg, som ensamt kan göra organisationen stark. Ledamöterna Molander och Sten ha även i denna punkt reserverat sig för ett expropriationsförfarande i bakgrunden.

Av icke mindre vikt än komplettering, fortsätter utredningen, vore en verksamhet som gäve lägenheten större avkastningsförmåga. Nog är det viktigt, men dock av mindre vikt än det förra, därför att här har småbrukaren tillfälle att själv åstadkomma något med eller utan biträde av lån från staten. I detta avseende har riksdagen på regeringens förslag 1934 beviljat åtskilliga anslag till nyodling, betesförbättring, stenröjning och jordkörning å ofullständiga jordbruk samt godkänt vissa ändringar i grunderna för den statsunderstödda egnahemsverksamheten.

Dessa uppoffringar och förslag till ytterligare åtgärder, som ligga under riksdagens prövning — vilka? — anser nu utskottet vara ett belägg för utskottets och sålunda riksdagens ståndpunkt senast föregående år, att även på denna punkt »tillfredsställande resultat kunna ernås» utan att expropriationsrätt behöver tillkomma. Reflexionerna göra sig själva.

Utredningen yttrar, att om »i något fall» funnes, att behov föreläge för komplettering av ofullständigt jordbruk, men att lämplig jord icke kunde erhållas på skäligen villkor, borde denna omständighet inrapporteras till vederbörande. För framtiden kunde då åstadkommas ett säkrare underlag för bedömande om expropriationslagstiftning behövde tillgripas för att skapa förutsättningar för kompletteringsverksamheten. Jordbruksministern skänker i propositionen nr 69 år 1934 ett försiktigt, uppmuntrande litet leende till en sådan bevisanskaffning. En dylik rapportering kommer endast att kunna användas såsom belägg för, att någon jordhunger icke finnes på denna punkt, och obehövligheten sålunda av en rättsordning.

Om man blott tänker aldrig så litet på hur livet bör gestalta sig och än mer äger visshet därom såsom med mig är förhållandet på grund av er-

farenheter, så förstår man, att det ofullständiga jordbrukets ägare sällan eller aldrig komma att gå ikring till grannarna och begära förvärv av tilläggsjord. Han vet, att de i regel komma att säga nej, så att fram till prissättning och andra villkor kommer man sällan. Sådana människor äro tillräckligt praktiska och av naturen oföretagsamma, så länge det allmänna ej tager *verksamt initiativ* för att hjälpa dem till tilläggsjord och kommer med *effektiva medel* därtill. Om det allmänna nu i stället, såsom utredningen föreslår, förespeglar lånemöjligheter men samtidigt förkunnar att något jordtillskott vid äventyr av tvångsingripande icke kan komma ifråga, så finna de fortfarande en sådan där promenad till grannarna onyttig och förödmjukande. Det kräves icke blott en ledande tanke utan även en ordnande hand. Så länge denna senare saknas från det allmännas sida, blir det platt ingenting av den ledande tanken.

Frilösning av smärre arrendejordbruk.

Denna fråga har likaledes behandlats av de tre föregående jordberedningarna.

Jordkommissionen tog ett första initiativ därtill genom ett den 21 januari 1920 till justitiedepartementet överlämnat förslag till lag om förlängning av vissa arrendeavtal. Avsikten därmed var att vinna rådrum för att kunna till de nuvarande arrendatorernas förmån genomföra bland annat en lagstiftning om frilösning av arrendejordbruk.

Det fanns då *ingen skiljaktighet* mellan kommissionens ledamöter om den senare saken. Riksförbundarna Olsson i Kullenbergstorp och Nils Wohlin gingo till och med längst. De krävde reservationsvis, att arrendeförlängningen för det nyssnämnda ändamålet icke skulle begränsas till en av förslaget intagen arealgräns av högst 25 hektar odlad jord, utan den borde utbytas mot en arealgräns av 40 hektar, »så att icke ett stort antal verkliga bondhemman komma att uteslutas från den ifrågavarande lagens verkningar». Wohlin var särskilt entusiastisk och yttrade inom utskottet, att denna verkligt stora jordreform borde förverkligas inom ett och ett halvt år, såsom jag vill minnas orden föllo. För min del trodde jag, att avvecklingen måste ske långsammare och successivt, i den mån en arrendator önskade och fann den för sig förmånlig. Intill dess borde han skyddas i sin besittning av den tilltänkta nya arrendelagen, vilken förslaget också skulle tjäna, samt försäljning av jordbruket till någon annan än den besittande arrendatorn i regel förekommas.

Förslaget framfördes av regeringen och motionärer vid olika tillfällen. Men det föll till sist på första kammarens motstånd. Vid ett tillfälle skilde det där, såsom jag vill minnas, på endast ett par röster. I Finland, som givit förebild till förslaget, genomfördes frilösningen i snabb takt beroende på de höga priser, som just då inställde sig på jordbruksprodukter, samt möjliggjorde för arrendatorerna att med egna medel väsentligen bekosta frilösningen.

Sedan kom hos oss 1924 års förenämnda omvälvning. Därmed sammanstörtade det mesta av vad som de tidigare kommissionerna lyckats med stöd av regeringsmakten uppbygga i sinnelagen.

Fortfarande är frågan emellertid aktuell. En del gamla bondejordbruk försäljas successivt frivilligt av ägarna för att slippa de ökade besvärligheterna med jordbruket. Ibland blir det såsom i Värmland och Örebro läns bergslager tvångsförsäljningar från ägarens sida vid äventyr att jordbruket säljes till någon annan än arrendatorn, vilket också ibland sker till okänd myckenhet. Härvid tillskapas lätteligen nya ofullständiga jordbruk. Så litet som möjligt av tilläggsjord i odlingsmark och husbehovsskog äventyras nämligen med det nuvarande lantmäteriets uppfattning, att sådana tilldelningar bör ske i underkant i stället för i överkant. Det ser mörkt ut för en på detta sätt lössläppt försäljning av de smärre arrendejordbruken (se andra lagutskottets utlåtande nr 18 för 1933 och nr 21 för 1934 jämte debatterna).

En mängd sådana arrendebruk vill dock ägarna behålla för att, såsom de tre bolagsreservanterna i norrlandskommittén önskade, förvandla dem till arbetarejordbruk. Förr riksdagsmannen Fält berättade nyligen för åtskilliga riksdagsmän, att han berest norra delarna av Västerdalälven samt därvid även sammanträtt med bolagsarrendatorer. De senare önskade få friköpa sina lägenheter och bolagen voro med därom, men endast på villkor att erforderligt tillskott av odlingsmark och husbehovsskog icke finge äga rum, vilket stred emot arrendatorernas önskningsar. En vacker dag kanske de tvångsförsäljas på ovannämnda sätt och tilldelningarna bliva minimala på grund utav oklarheten i stadgandena därom i jorddelningslagen samt lantmäteriets förenämnda praxis.

Erfarenheterna från Värmlands och Örebro läns bergslager påkalla ock en för arrendatorerna hjälpsam och betryggande frilösningslagstiftning. Den kommer även att taga hänsyn till jordägarnas behöriga intressen. Det är väl i varje fall icke någon skada skedd, att en sådan lagstiftning finns till hands för att kunna användas i förekommande fall, de må vara till en början få eller många. Det är som sagt även fara i dröjsmål.

Yrkanden.

På grund av vad sålunda anförts hemställes,

att riksdagen ville

1) anhålla, att Kungl. Maj:t måtte överväga och framlägga förslag till en lagstiftning, ägnad att skapa en rättsordning med stöd ytterst av expropriationsrätt till mark å bolags, spekulanter och större gods-ägares domäner

a) för skapande av nya jordbruk, självförsörjande såväl som mindre;

b) för komplettering av ofullständiga jordbruk med odlingsmark och husbehovsskog; och

c) för frilösning av arrendejordbruk;

2) hemställa att Kungl. Maj:t ville — med upphävande av 1925 års förbud för kolonisationssakkunniga att syssla med expropriationsrätt, vilket förbud av den sociala jordutredningen läser anses ännu förbindande — i instruktion för sistnämnda utredning föreskriva, att ett allvarligt övervägande av expropriationsrättens begagnande såsom yttersta verktyg särskilt för ovan antydda tre allmännyttiga ändamål även faller inom utredningens uppdrag.